

др Константин Обрадовић

ПОЧЕТНИЦА ЗА
ЉУДСКА ПРАВА

Друго издање

Београдски центар за људска права
Београд 1998

др Константин Обрадовић
ПОЧЕТНИЦА ЗА
ЉУДСКА ПРАВА
Друго издање

Издавач

Београдски центар за људска права
Млатишумија 26/1
тел/факс: 011-432 572; 344 12 03

За издавача

др Војин Димитријевић,
директор

Технички уредник
Мирко Милићевић

18BK 86-7202-019-7

Тираж 10.000

Штампа Марго-арт, Београд

Штампање ове књиге помогао је

Да ли сте прочишали Универзалну декларацију Уједињених нација о људским правима?

То је најплеменитији „закон“ донеШ у историји човечанства. Од преко пет милијарди људских бића, колико настањује планету Земљу, зависи да ли ће тај закон бити утопија или реалност. Ви сте једно од њих.

САДРЖАЈ

Уз друго издање ове <i>Почетнице</i>	9
Шта су људска права?.....	13
Основна људска права — њихов смисао и садржина ..	29
Како се борити за остваривање људских права?	47
Универзална декларација о људским правима	55

УЗ ДРУГО ИЗДАЊЕ ОВЕ ПОЧЕТНИЦЕ

Данас већ давне 1994. године Веће за људска права Центра за антиратну акцију објавило је ову *Почетницу* и, упркос за наше прилике релативно великом тиражу, до те мале књижице се више не може доћи. Њен аутор, проф. Константин Обрадовић, указао је у краћем уводном тексту на основне побуде Већа за људска права да припреми и објави овај својеврсни „буквар“ људских права. С обзиром на прилике у којима живимо и стање људских права у нас сви ти разлози и данас стоје. Штавише, сматрамо да се ситуација у иогледу њихове примене и поштовања чак погоршала, уместо да се побољша. Ваља само подсетити на „изборну крађу“ новембра 1996, реакцију многих грађана широм Србије на тај догађај, али и поиашање доброг броја судова и судија у вези с тим, иитервенцију ОЕБС да се кршење изборног права исправи и чувени *lex specialis* коме је власт морала прибећи да отклони последице тог масовног кршења људских права. Да се и не говори о непотребној бруталности полиције која је, у последњој фази протеста, фебруара 1997, растерала грађане или о недавним покушајима гушења независних медија, нечувених напада државних медија на личности које им политички сметају, гушење аутономије универзитета или садашње догађаје на Косову. Очигледно је да је процес

- 1 *Почетница за људска права*, Београд, Центар за аитиратну акцију, 1994, стр. 55.
- 2 *О разлозима настанка ове Почетнице*, исто, стр. 7-10.

демократизације нашег друштва у доброј мери блокиран, па се, по логици ствари, и онако лоше стање поштовања људских права грађана никако не побољшава. Исти, основни аргумент који је својевремено подстакао Веће за људска права да изда ову свешчицу, а, наиме, да се грађанин не може борити за своја права ако их не познаје, делује данас још убедљивије. Руководећи се њиме Београдски центар за људска права одлучио је да изда друго издање.

Аутор, који је један од оснивача Центра и заменик директора, није битније мењао текст, сем што га је проширио обухвативши и нека питања о којима у првом издању није било речи. Сама материја обрађена је у облику дијалога између стручњака за људска права и „обичне“ грађанке. Имајући у виду да се у нашем још увек патријархалном друштву жене, још увек налазе „у сенци“ мушкараца, што се види најбоље по њиховој заступљености у политици, државној управи, па и уопште у јавном животу, пажња је посвећена и правима жена као посебној категорији права човека. Као посебан допринос остваривању те равноправности саговорник је женска особа, а не мушкарац као у првом издању. Унете су и неке ситније исправке превода Универзалне декларације о људским правима. Такође, изостављен је и списак невладиних организација које се боре за остваривање људских права. Разлог је једноставан — последњих година у нас се умножио број таквих организација па би њихово набрајање одузело много простора. Они, међутим, који би желели да затраже помоћ у случају да су жртве неког прекршаја треба да се обрате Центру за развој непрофитног сектора, Француска бр. 38/Ш, Београд. Тамо ће их упутити на организацију која би им конкретно, имајући у виду њихов случај, најбоље могла помоћи.

Пошто се надамо да ће и ово, друго издање наћи пут до читалаца и корисника, били бисмо захвални сваком оном који би нам указао на евентуалне грешке, нејасноће или пропусте, као и на питања која у овим разговорима нису обухваћена, а требало би се и њима позабавити. Област људских права је необично широка, па свакако има још ствари које интересују ширу јавност па би убудуће можда и о њима требало писати. Предлози и сугестије ће нарочито бити корисни ако се у будућности покаже потреба за новим издањима.

Београд, јуна 1998. године   Проф. Војин Димитријевић
директор Центра

Београдски центар, поред осталог, овим издањем жели да још на један начин обележи педесетогодишњицу усвајања Универзалне декларације о људским правима, која пада 10. децембра 1998. године.

ШТА СУ ЉУДСКА ПРАВА?

Ако боље промислим, о „људским правима“ или „прави-ма човека“ знам заиста мало. Претпостављам, реч је о међународним уговорима и конвенцијама у којима су та пра-ва побројана и некако класификована, а државе су их при-хвашиле и дале обавезу, ваљда, да их поштују и примењују. Да ли је тако?

Тако је. Почев од Повеље УН. у којој су, на самом почетку текста у уводном делу (тзв. преамбула) народи удружени у нову светску организацију „...прокламовали поново своју веру и основна права човека, у достојанство и вредност људске личности, у једнакост у правима мушкараца и жена, као и народа, великих и малих...“, па преко Универзалне декларације о људским правима (1948) и међународних пактова о људским правима (1966), до недавно закључених уговора о правима детета или заштити од тортуре, ради се заиста о серији вишестраних споразума, што универзалних, што регионалних, који, узети заједно, чине неколико дебелих књига. У њима су уређена не само права свих људи, као појединаца, већ, а на основу тих права која припадају свакоме, и посебна права појединаца у разним животним ситуацијама, права избеглица, жртава рата, верника, лица без држављанства, припадника мањина, итд.

Добро. Реч је, дакле, о међународним уговорима, споразумима, конвенцијама или шта ја знам како се већ све зову сви ти акти. Мене занима шта је у ствари „међународни уговор“, како настаје и колико државе обавезује? Знате, кад

је реч баш о људским правима, немам утисак да се та права довољно поштују. И то не само код нас, већ и широм света.

Опет сте у праву. Главни проблем код људских права је обезбедити њихову примену у пракси. Видећете, и за то има начина. Али да се вратим на ваше основно питање.

Као што знате, државе не живе изоловано, већ у међународној заједници и живот их тера да некако уреде бројне односе у које свакодневно улазе. Инструмент на основу кога се ти односи уређују је међународни уговор (споразум, конвенција — називи су разни, али је реч о истој ствари), а општи оквир је међународно право. Кад се међународни уговор ратификује, што ће рећи усвоји га, односно прихвати, парламент земље потписнице, тада уговор постаје закон те земље и она је дужна да га примењује исто као и домаћи пропис, а ако га прекрши, тај прекршај повлачи собом међународну одговорност. Другим речима, држава-прекршилац је одговорна у односу на све остале земље које су такође ратификовале тај уговор.

Сад сте ме задивили. Кажете — међународна одговорност! Није него. Па и сами сте се сагласили да се права човека крше широм света, то видимо и из новина, па ником ништа. А имам утисак да се и други уговори крше, јер, ако се не вaram, у међународној заједници нема неке „централне власти“ која ће, као, рецимо, полиција у држави, натерати кршиоца права да та права поштује.

Не треба олако доносити закључке! Тачно је да — сем кад је у питању одржавање међународног мира и безбедности — у међународној заједници нема никакве „централне власти“ која ће државе натерати да поштују право и уговоре, чак и Међународни суд у Хагу (то је суд пред којим се споре државе и не треба га мешати с Хашким трибуналом за бившу Југославију пред којим се суди поје-

динцима) није суд обавезне надлежности, већ он суди у споровима између држава тек када стране у спору добровољно пристану да иду пред суд. Међутим, међународни уговори се по правилу поштују пре свега зато што је то у интересу самих држава. Рецимо, да се не поштују не би се могло путовати у иностранство, ни телефонирати, ни послати писмо, ни читати страна књига или купити страна роба, наследити тетка која живи у иностранству, итд. Све то врло добро функционише, најпре зато што државама та решења одговарају и оне прихватају међународне уговоре по својој слободној вољи и само онда кад оцене да им је то у интересу. Ту, чак, ни права човека нису изузетак — и уговоре који регулишу ту проблематику државе су прихватиле драговољно зато што су оцениле да им је то у интересу. Вероватно знате да је бивша СФРЈ била једна од најревноснијих држава у ратификовању тих уговора, иако данас сви знамо да је њен режим био, како се то каже, диктатура, која, по природи ствари, није много држала до људских права. То изгледа парадоксално, али није.

Не схватам! Зар диктатури није лакше да се не обавезује и не брука пред светом кад криши људска права, него да потписује разне конвенције, па кад их криши да је повлаче по тим комисијама и комитетима Уједињених нација, и да је осуђују. СРЈ је, ако се не варам, већ неколико година „на тапету“ разних међународних организација почев са УН, па је Комисија УН за људска права усвојила више резолуција којима смо осуђени за кршење људских права, па су, штавише, именовани и специјални известиоци (Мазовјецки, Елизабет Рен и сад Динстбир), дакле надзорници да би утврдили како се код нас поштују људска права. Уосталом, нисте ми још одговорили на питање шта је с међународном одговорношћу за кршење уговора, конкретно о људским правима.

Е, ви сте, сад, сами, бар делимично, одговорили на то питање. Но пођимо редом. Најпре, зашто диктатуре, већ решене да крше људска права својих грађана, преузимају обавезе у области људских права и зашто то није парадокс?

Ствар је доста једноставна. Наиме, треба бити начисто с једном ствари — права човека и слободе утврђене међународним правом спутавају руке самовољи сваке власти, па и најдемократскијој држави, где се поштују људска права и где се власти искрено труде да их примене, права човека некад могу да засметају тим истим властима. Знате, ни једна држава, интимно, не мари баш много да се однос између власти и грађана уређује према неким „међународним стандардима“, а представницима међународних организација отвара могућност да, на овај или онај начин, посредно или непосредно, контролишу како се ти међународни стандарди примењују на домаћем тлу. Ипак, људска права су међународно регулисана и нема ни једне државе која би устала против тога или изјавила да је против тога, да то крши њену „сувереност“.

А зар се не крши? Зар то није мешање у туђе „унутрашње ствари“?

Чекајте, немојте ме прекидати. Одговорићу вам и на то питање, само полако.

Дакле, да би се одговорило на питање зашто су државе уопште пристале да се људска права међународно регулишу кад им то смета, ваља се вратити мало у прошлост.

Ево овако: До Другог светског рата „људска права“ нису постојала као међународна установа, нити су била део међународног права. Права човека су спадала у тзв. „унутрашњу надлежност“ сваке државе. У то каква су

права грађана у некој земљи, нико споља није имао право да се уплиће. На пример, када је Хитлер још пре рата почео да дискриминише и малтретира, па и убија немачке Јевреје, то је — по тада важећем међународном праву — била немачка „унутрашња ствар" и није било начина да се то спречи. То, а посебно све оно што је учињено против човекове личности током II светског рата створило је потребу да та права постану предмет међународне заштите. Постојао је још један, „политичнији" разлог, од прости бриге за судбину и права појединца. Наиме, пракса је показала да диктатуре и будући агресори најпре у власти тој земљи „заведу ред", па тек кад тако „припреме терен" да сви грађани мисле исто, а они који не мисле тако седе у логорима и затворима, онда крећу у агресију. Дакле, закључак је био да је поштовање права човека у вези са заштитом међународног мира и безбедности, које су се УН обавезале да штите. Разлог, дакле, више, да се права појединца уреде на међународном плану.

У таквој једној клими није било државе која је одбила да подржи саму идеју. Како су односи међу државама све више јачали и развијали се, свака је земља, па и диктатуре, (укључујући и СФРЈ), прихватила и ратификовала те уговоре, јер није хтела да заостане за другима. Демократијама с дужом традицијом поштовања људских права то и није тешко пало, а оним другим, онима без те традиције или диктатурама, јесте, али су се оне трудиле да прекршаје прикрију или их, у крајњој линији, чине у мањој мери. Тако је на Искоку постојао читав „одбрамбени" систем — заснован на идеологији — према коме су „политичка и грађанска права" била заправо буржоаска измишљотина. У тим земљама сматрало се да су важна економска и социјална права, а кад власт држи „народ", односно радничка класа, тада ту неког кршења права појединца већ по де-

финицији и не може бити. А знамо да није било тако! С друге стране, како су демократске државе — из политичких разлога — затварале очи и пред диктатурама у властитом табору, попут оне аргентинских или чилеанских генерала који су брутално кршили људска права, то се и није претерано инсистирало на поштовању права човека, односно на обелодањивању прекршаја.

Међутим, с рушењем „Берлинског зида“ ствар се променила. Не само комунистичке диктатуре, већ и оне десне, рецимо, у Аргентини, Чилеу и Парагвају, постепено су нестале, а људска права и њихова заштита избили су у први план. И, такође, инсистирање широм света на њиховом поштовању.

Додуше, истина је да државу одговорну за кршење права не стижу неке непосредне, конкретне санкције. Али су посредне, оне политичке, врло присутне. Земља која упорно крши људска права бива најпре критикована од других држава, потом је повлаче пред разним комисијама и комитетима УН и против ње се усвајају разне непријатне резолуције и декларације, помиње се у негативном контексту у светској штампи и медијима; а све јој то постепено отежава живот. И што више крши људска права у својој земљи, то више улази у међународну изолацију, бива маргинализована, њен положај постаје све неповољнији и на економском, политичком и сваком другом плану. Кад се на њу, осим тога, још и намере моћне невладине организације попут, рецимо, *Amnesty International*, које снажно утичу на јавно мњење, притисак других држава постаје све јачи и, укратко, против такве државе ствара се снажан међународни фронт, а то није нимало пријатно. Према томе, закључак је да се не исплати на дуги рок кршити људска права.

Добро, ваши су ме одговори охрабрили, те почињем да верујем да се нешто може учинити на поштовању права човека. Но заборавили сте да ми одговорите на питање о суверености — зар сви ти разни „надзорници“ које смо поменули, па разне мисије попут оне ОЕБС и, уопште, све те различите контроле споља, нису повреда суверености државе, сваке, па и наше?

Нису, без обзира што ћете често чути и са званичног места, али и од неких политичара или странака, а ту пре свега мислим на оне у власти или близу власти, да је све то повреда нашег „суверенитета“. Шта је, заправо, суверенитет или сувереност? Кад покушам да вам на то одговорим ствар ће вам бити, надам се, јаснија.

Сувереност је карактеристика сваке слободне и независне државе и значи да изнад врховне власти неке државе нема никакве друге власти. Повеља УН, уосталом, почива на начелу суверенитета — то је један од основних принципа на којима се темеље Уједињене нације, па и читаво међународно право — гарантујући свим државама света оно што се зове суверена једнакост. Другим речима, држава држави не може прописивати законе, нити издавати наредбе, па ни Уједињене нације у стварима које спадају у сувереност или унутрашњу надлежност сваке земље.

Међутим, развојем међународног друштва сам појам суверености се мењао. Некада, у време апсолутних монархија, на пример, важило је начело апсолутног суверенитета, па су сви послови у некој држави били њена ствар. Међутим, како је расла међузависност између држава сувереност се сужавала, релативизовала. Чим сте се, рецимо, с неком државом о нечему договорили, закључили уговор о неком питању, тада, логично, не можете претендовати да то питање решавате како вам одговара. Са стварањем

УН сувереност се још више сузила — УН су, у општем интересу, да би штитиле међународни мир и безбедност, добиле овлашћења — то лепо пише у Повељи — да се „мешају“ и у унутрашње ствари држава ако нека ситуација у датој земљи доводи у питање међународни мир и безбедност. Дакле, данас више нема ни трага од оне некадање „апсолутне суверености“, она је сужена у корист међународних обавеза. Вратимо ли се сад на ваше питање у вези с људским правима, државе су се бројним уговорима — а то важи и за СРЈ — обавезале да трпе и одређен надзор у тој области, па је сада то тешко изврдавати. Поменули сте Конференцију о безбедности и сарадњи у Европи (КЕБС). Она се сада претворила у Организацију, па се зове ОЕБС и у њој се дуги низ година расправља о бројним стварима, па и о развоју и унапређењу људских права, а контрола је врло развијена. Зато ОЕБС, чији смо члан иако тренутно — од „босанског рата“ — суспендовани, има право да се преко својих мисија такође брине о заштити људских права и врши својеврсни надзор. Говорећи о ОЕБС-у подсетићу вас на један пример у вези с надзором над поштовањем права човека. Свако разложен зна да су избори у некој земљи њена унутрашња ствар, но није спорно да су слободни и поштени избори и једно од људских права грађана. Сећате се кад се оно крајем 1996. око локалних избора испоставило да је власт „покрала“ изборе? Е, видите, тада је та иста власт пристала да ОЕБС, преко оне чувене Гонсалесове мисије провери резултате избора па је, на основу њеног извештаја, донет онај не мање чувени *lex specialis* којим је власт морала препустити градове опозицији. Укратко, ситуација је данас у свету таква да је непријатно кршити људска права, па је из тих разлога и наша власт, иако формално узев није била дужна ни да прими специјалног известиоца УН о људским

правима, нити, пак, Гонсалеса, у вези с изборима то ипак учинила. Имајући у виду наш међународни положај, оптужбе да се у нас крше људска права и одбијање наших власти таквих оптужби — очигледно се више исплатило да се прими специјални извештај Комисије УН за људска права и, дакле, прихвати надзор или, у овом другом случају, такође прихвати контрола Гонсалеса, но да се одбију поменуте мисије. Наиме, ако одбијете надзор свако би се у свету могао запитати: ако се збиља не крше људска права, зашто онда СРЈ одбија надзор?

Према томе, све те приче о тобожњем „кршењу нашег суверенитета“ су више за нашу унутрашњу употребу, пошто ни власт не истиче тај приговор у преговорима с међународним организацијама, па ни УН, кад је реч о поштовању људских права.

Читала сам недавно у новинама да се наша држава пријавила за пријем у Савет Европе. Ако сам добро разумела, тамо је надзор над поштовањем људских права још строжи. Да ли је то тачно и шта је заправо Савет Европе? Да ли је то део Европске уније?

Искрено да вам кажем мене чуди што се ова наша власт тамо пријавила. Треба, наиме, пуно ствари у нас променити, и прописа, али, пре свега, праксу примене закона, а и процедура пријема није једноставна. То, дакле, неће ићи лако. Но да кренемо редом.

Пре свега, Савет Европе нема никакве везе с Европском унијом, пошто је то потпуно другачија организација. Савет Европе створен је почетком педесетих година, чиниле су га, тада, углавном западноевропске земље, а са основном сврхом да обезбеди поштовање људских права и оно што се, врло упрошћено, назива западном демокра-

тијом на европском континенту. Стога и земље тзв. „народне демократије“, односно СССР и његови сателити нису били чланице Савета. После распада тоталитарног блока све су европске државе похрлиле у Савет Европе — данас има 40 чланица — јер је то својеврсна „леги-мација“ о томе да је земља демократска и да поштује људска права. Поред СРЈ чини ми се да је још само Бело-русија ван ове организације, а та земља баш не ужива неки углед „поштоваоца“ људских права.

Један од услова за пријем у Савет Европе је, дакле, поштовање људских права, пошто држава која постаје чланицом прихвата и Европску конвенцију о људским пра-вима. Та је Конвенција чак повољнија за поједица од међународних пактова о људским правима, зато што пред-виђа врло ефикасан систем надзора над поштовањем пра-ва појединца.

Најпре, саме државе чланице могу скретати пажњу органима Савета на прекршаје који се збивају у некој земљи чланица и тада се покреће поступак чији је циљ да се на ту земљу утиче како би се с прекршајима престало. Уколико је власт упорна па не хаје за оно што се од ње тражи, таква се држава излаже разним непријатним мера-ма које могу ићи до суспензије, па и искључења из орга-низације. Грчка је, на пример, седамдесетих година у време тзв. „пуковничког режима“ морала да напусти Савет Ев-ропе; остала је ван Организације све док тамо наново није успостављен демократски режим и наново уведена влада-вина права. За појединца је, међутим, најважније то што, под одређеним условима, може да „тужи“ властиту државу пред Европским судом за људска права, што је, иначе, сасвим неуобичајено. Видите, дакле, у којој је мери данас сувереност релативизирана.

Да ли сам вас добро разумела? Значи ли то да бих ја, ако ми је ова наша власт прекршила неко право, могла да тужим нашу државу пред тим судом?

Управо тако, с тим што, разуме се, треба прво СРЈ да постане члан Савета Европе а, потом, и да грађанин испуни одређене услове па да се тек онда појави као тужилац у Стразбуру.

Кад је реч о пријему то, ваља рећи, није тако једноставно. Наиме, пошто нека земља затражи пријем као што је то сада, изгледа, затражила СРЈ, Савет Европе упућује у такву земљу комисију која испитује стање законодавства, праксу примене закона и, уопште, како функционишу демократске установе, па ако то стање није у складу са стандардима Савета даје препоруке да се одређене ствари дотерају и усагласе с тим стандардима. Код нас би ту, сматрам, морало много да се уради, но, рецимо, да је све то сређено и ми смо постали пуноправни члан, ратификовали Европску конвенцију о људским правима и допунске протоколе уз конвенцију и сад смо пуноправан члан. Сад грађанин, конкретно ви, сматра да му је неко право загарантовано Конвенцијом прекршено. Он прво мора да се обрати домаћем суду и да — прошавши све фазе поступка до врховног суда — покуша да оствари своје право у складу с домаћим законима, односно Европском конвенцијом, а претпоставка је да је домаће право усклађено с европским стандардима. У конкретном случају грађанин сматра да је његово право повређено, да су га домаћи судови „закинули“ и обраћа се институцијама Савета. ОDMA да кажем да су случајеви прекршаја људских права релативно чести и у земљама које ми сматрамо овде некаквим „идеалним“ правним и демократским државама, а прекршаји по правилу немају никакве везе с политиком.

Рецимо, Швајцарска, Велика Британија или Шведска нашле су се у таквој ситуацији због, рецимо, дискриминације на послу, физичког кажњавања деце у школи, погрешно спроведене експропријације приватног поседа у јавне сврхе, итд. Органи Савета разматрају вашу предсавку и, ако томе има места, може се десити да ствар дође до Европског суда, па је у спору грађанин са својом државом. Суд ће тада ценити да ли је закон у складу с Конвенцијом, како је спроведен поступак, али пре свега није ли — без обзира шта каже домаћи закон (можда је он лоше усклађен с Конвенцијом) — неко ваше право које је загарантовано Европском конвенцијом прекршено. Ако се то утврди, тада се пресудом налаже држави да поништи последице прекршаја, плати вам трошкове, али и одређену одштету која, узгред буди речено, није мала. Укратко, може се рећи да су права појединца захваљујући прописима Савета Европе максимално заштићена и да држава која крши људска права може имати великих неприлика ако постане члан Савета, а не промени своју праксу. У последње време неке су државе, на пример Хрватска, примљене у извесном смислу „условно“, пошто стање људских права и демократије није било најбоље, али у очекивању да се оно поправи. Сад Хрватска има великих проблема, рецимо зато што спречава повратак Срба, гуши медије и чини сличне неподштине, па јој прете санкцијама а, можда и суспензијом у Савету Европе. Кад сам већ поменуо Хрватску да укажем још на једну погодност Европске конвенције кад је реч о људским правима. Наиме, Конвенција штити и појединца који је држављанин земље која није чланица Савета Европе, али су његова права повређена у земљи чланици. Оно што би наше грађане, власнике некретнина у Хрватској, могло занимати је могућност да, уколико их хрватска власт спречава да располажу својом имовином,

они имају право — пошто су исцрпили сва правна средства пред хрватским судовима — да се обратe институцијама Савета Европе, па и Суду, да би заштитили своја права.

Ви, дакле, сматрате да би било добро кад би нас Савет Европе примио у своје чланство?

Апсолутно — то би свакако подигло ниво поштовања људских права у СРЈ.

Занима ме како стоји ствар с тзв. „колективним правима“ пошто сте до сада говорили само о индивидуалним правима. Рецимо, сад имамо „косовски проблем“ и захтеве из света да се Албанцима на Косову и Метохији да нека аутономија као према Уставу 1974. Како стоји ствар с правима мањина? Имају ли Албанци заиста право на аутономију? И да ли су захтеви споља у овом случају ипак неко мешање у наше унутрашње ствари?

Поставили сте ми неколико питања, па да одговорам редом. Најпре, основни приступ заштите људских права је заштита индивидуалних права појединца, но штите се и разне људске групе као што сам већ поменуо — жене, деца, избеглице, мањине и још неке, дакле оне које се, као група, сматрају посебно угроженим. Једна од тих група су мањине и заштита људских права је, између два рата, и почела заштитом мањина. У систему УН је уведена заштита права појединаца, па се рачунало да ће тим путем и мањине бити заштићене пошто ће њиховим припадницима бити загарантована заштита као појединцима, па ће на тој основи користити и заједничка, колективна права. Испоставило се, убрзо, да то баш није тако па су УН одмах по свом оснивању створиле Поткомисију за заштиту мањина, а чл. 27. Међународног пакта о грађанским и политичким правима предвиђа да „у земљама где постоје етничке, верске или језичке мањине“ лица која припадају таквим

мањинама „не могу бити лишена права да, заједно с осталим припадницима групе, развијају властиту културу, исповедају своју религију и користе свој језик". То је доста неодређено, мало више него ништа, а разлог је у томе што су се — шездесетих година кад је овај Пакт усвојен — бројне нове земље из Африке и Азије, настале захваљујући деколонизацији, противиле неком прецизнијем регулационом положају мањина бојећи се да таква, чврста правила не буду елемент дестабилизације тих нових држава. У Европи ОЕБС се бавила мањинама и развила механизме њихове заштите, установљен је чак и Високи комесар ОЕБС који брине о мањинама, а у оквиру Савета Европе склопљена је посебна Оквирна конвенција о заштити мањина, као и још неки документи који им обезбеђују коришћење језика и других права везаних за очување њихове аутохтоности. Без обзира на ове, ако се тако може рећи, правне „мањкавости", данас у свету преовлађује схватање да држава у којој живи национална, верска или етничка мањина, има обавезу да јој створи услове да очува своју самобитност. Како ће се то постићи ствар је државе и мањине, дакле договора и усаглашавање најбољег начина да се то постигне. Нема никаквог универзалног модела, већ све зависи од конкретне ситуације. Но искуство показује да само у земљама где су поштована људска права свих грађана, где су успостављени правна држава и демократски поредак може да се постигне и одговарајући споразум о положају мањина. Ако то није случај, недемократска држава може да пише шта хоће у свом уставу или законима, то се не примењује, па су и права мањина заправо „мртво слово на хартији".

У нашем конкретном случају и сама власт признаје, с времена на време, да ми још „градимо правну државу", па ту, онда, логично ни права мањина — без обзира што су

загарантована уставима република и савезним, па и разним законима — нису поштована и мањине се буне.

Још јеуно питање: када се у историји почело озбиљно размишљати о једнакости људи и о људским правима која припадају свакоме?

Врло давно. Одувек је, практично, било људи и мислилаца који су веровали и тврдили да су људи међусобно једнаки и равноправни. Но тек од друге половине XVII и током XVIII века та идеја почиње систематски преовлађивати, а грађанске револуције тог периода, посебно Америчка и Француска револуција, у извесном смислу су последица тог начина мишљења, а резултат је био и остваривање тих права у грађанском друштву. На пример, Конвент, француска револуционарна скупштина, усвојио је чувену Декларацију о правима човека и грађанина крајем XVIII века, а Устав САД који је настао у исто време садржи врло слична решења и гаранције о људским правима. Ако упоредите текстове тих докумената с Универзалном декларацијом о људским правима Уједињених нација утврдићете да је реч о више-мање истим основним правима и слободама. Током две стотине година идеја о једнакости људи и њиховим неотуђивим правима као слободним бићима је, дакле, у потпуности прихваћена. Илустрације ради, а да бисте схватили у којој је мери ова идеја заиста део наше цивилизације, морам вам рећи да је данас у потпуности преовладало схватање да су људска права део природног права човека. Наиме, нису државе обавезне да поштују људска права својих грађана зато што су потписале овај или онај међународни уговор, већ су дужне да се њих придржавају — бар оних основних права — управо зато што она припадају сваком људском бићу од тренутка

када је дошло на овај свет. Та права, дакле, не зависе од „добре воље“ државе, нити их она „дарива“ грађанима — она је, једноставно, дужна да их поштује, али и да их штити и унапређује.

ОСНОВНА ЉУДСКА ПРАВА — ЊИХОВ СМИСАО И САДРЖИНА

Врло добро! Реч је, дакле, о нечему што је не само део традиције, већ је, велите, и опште прихваћено у свету. Поменули сте постојање основних љууских права, па ми реците, молим вас, нешто о садржини тих права и о каквим се то основним правима уопште ради?

Под појмом *основна људска права* или *основна права човека* (користе се оба термина) мисли се пре свега на

- право на живот,
- заштиту физичког и моралног интегритета поједица,
- заштиту од тортуре и дискриминације по било ком основу,
- једнакост пред законом (што је један од важних елемената спречавања дискриминације),
- да нико не може бити проглашен кривим без одлуке суда (претпоставка невиности у кривичним стварима),
- да нико не може бити кажњен за дело које као кажњиво није било предвиђено законом у тренутку извршења (забрана ретроактивности у кривичном праву) и још нека. Кажем „још нека“ зато што не постоји некаква листа или списак основних људских права, али сам навео она најважнија, око којих постоји општа сагласност.

Та се права сматрају *императивним*, што значи апсолутно обавезним у погледу поштовања од стране сваке

власти и морају их поштовати и оне државе и режими који се нису обавезали ниједним уговором о људским правима. Другим речима, чак и новонастала држава је, самим својим настанком, дужна да се тих права безусловно придржава и то не само у односу на властите држављане, већ и у односу на сва лица (непријатељски држављани ако је реч о рату, странци, лица без држављанства, избеглице) која се нађу у њеној власти. Ово опште правило понашања и апсолутна обавеза говори у прилог исправности онога што сам малочас рекао када сам поменуо да људска права имају свој извор у природном праву. Такав однос према људским правима навео је и Савет Европе да, као што сам такође раније поменуо, штити и права особа које су држављани земаља које нису приступиле Европској конвенцији о људским правима ако су њихова права прекршена на територији неке од чланица Савета и потписница Европске конвенције. Опште је правило, иначе, да погодности које појединац ужива на основу неког међународног уговора могу уживати само држављани земље која се таквим уговором обавезала.

И управо због апсолутне природе тих права, као и зато што она проистичу из природног права, држава их не може ставити ван снаге, не може их ником ускратити (пошто их она није ни „подарила“), па чак ни „суспендовати“ што ће рећи привремено обуставити њихову примену у случају рата, ванредног стања или било којих других изванредних околности. За разлику од тога, она права која се не сматрају *основним*, рецимо слобода штампе или збора и договора, па и низ других, могу се привремено обуставити. Разуме се, само док те ванредне прилике трају.

Кад је реч о праву на живот, то разумем. То значи да нико не може бити убијен, што би народ рекао „ без суда и

пута". Дакле, прво, мора од стране редовног и надлежног суда да буде осуђен на казну смрти, ако је она утврђена законом.

Но шта је с ратом, побуном или криминалцима који се опиру власти? На ове последње се, ваљда, сме пуцати?

Сасвим тачно, добро сте то разумели. Живот појединца је неприкосновен и човек може бити лишен живота само у складу са законом и на основу одлуке суда, и то редовног суда који му је судио правично, поштујући сва његова права као окривљеног. Тачно је и то да то право ие важи у рату или кад је реч о побуни, устанку, грађанском рату. Али, пазите, чим је неко заробљен његов живот је неприкосновен, њега штити међународно право као ратног заробљеника. Но чак и ако је побуњеник, ако му се не признаје статус борца и ратног заробљеника, или је, рецимо, оптужен за ратне злочине, човек има право на правично суђење. Стрељање на лицу места побуњеника или злочинца забрањено је, исто као и стварање неких „преких судова" или сличних „органа" који олако човеку скину главу, пошто је то убиство завијено у неку тобоже „правну форму". Такав поступак је сам по себи злочин и не може се сматрати правим суђењем. С друге стране, јасно је да полиција има право да се брани и да пуца на криминалце ухваћене на делу, ако они пуцају, беже или одбијају да се предају. Но ту, такође, власт не сме да пуца олако, као шериф на Дивљем Западу, већ се пуца и убија САМО КАД НЕМА ДРУГОГ ИЗЛАЗА. Другим речима, у нормалној и сређеној држави полицајац који олако употреби оружје ризикује суд због прекорачења овлашћења и злоупотребе власти.

А како схватити обавезу поштовања „физичког и моралног интегритета појединца"? То ми изгледа компликованије, зар не?

Па и није. Реч је о томе да се у свакој прилици мора поштовати личност човека.

Другим речима, нико не може бити ухапшен како то власти падне на памет, па чак ни притворен, одведен у полицијску станицу, макар и на кратко. За СВАКО лишење слободе мора постојати озбиљан разлог. Пре свега, полиција мора имати налог издат од надлежног органа, истражног судије, ако, рецимо, постоји основана сумња да је човек починио какво кривично дело. Без тог налога човек, разуме се, може бити притворен и ако се полицији учини сумњив. Међутим, и ту мора постојати врло озбиљан разлог за ту „сумњивост“. Искусан полицајац врло лако може да процени о каквој је особи реч и може да притвори неког само ако је заиста сумњив имајући у виду околности. И мора се приведенем дати могућност да неспоразум разјасни — рецимо, ако нема личну карту, а вели да станује ту близу, нуди телефон преко кога се то може проверити или пружа друге уверљиве доказе о томе да нема разлога привођењу — полиција је дужна да то провери и пусти човека. Сваки немар у том погледу, одбијање да се изврши провера и задржавање појединца без разлога, јесте прекршај и злоупотреба власти, за шта се одговара, па то полицајца може коштати. Ту је дисциплински поступак, суспензија, па чак и губитак службе.

Међутим, не ради се само о заштити од произвољног лишења слободе, већ и о заштити током притвора, истраге, па и издржавања казне.

Шта тиме желите рећи, каква је то заштита?

Чим сте, по било ком основу, макар и криви, допали затвора, полиција се мора према вама понашати коректно. Свако физичко насиље које личи на мучење, од шамарања, па до батина и друге тортуре, најстрожије је забрање-

но и ко од представника власти то ради чини озбиљно кривично дело. Но исто тако забрањено је и тзв. „ментално насиље“, вређање, псовање, омаловажавање појединца, на то се циља кад се гарантује „морални интегритет“, а поготову претње („признај, или ћемо те убити!“ и слично) којим се човек малтретира. Укратко, и у затвору, ви сте грађанин и полиција се мора тако према вама односити, не заборављајући никад да сте ви субјекат права.

Шта вам сад па то значи?

СУБЈЕКАТ ПРАВА значи да појединац, као грађанин, има одређена права и обавезе и да мора као такав и бити третиран. Он има право да приговори на поступак према њему, да се жали командиру или шефу, да тражи да га саслуша иследник или истражни судија, да тужи — кад изађе из затвора — државу, па и конкретне појединце, полицајце, који су у односу на њега злоупотребили власт, укратко, да на све начине покуша да за себе истера правду ако сматра да је право у односу на њега прекршено.

Добро, а шта је с демонстрантима, с онима који праве наред, заустављају саобраћај, ломе излоге и пале аутомобиле, буне се против законито изабране власти, шта с њима? Они који су прихватили насиља, ризикују да буду бијени, зар не?

Е ту, видите, има разлике. Најпре, мирне демонстрације су допуштене. Нема земље у свету где сви воле партију на власти, увек има опозиције и незадовољника и они могу да се буне и демонстрирају колико им воља. Међутим, сигурно да је забрањено при том ломити и рушити, јер то више нису „мирне демонстрације“. Али, пазите, у „блиском сусрету“ с полицијом она, природно, потегне пендреке и бије ОНЕ КОЈИ РАДЕ ТАКВЕ СТВАРИ, али и ту треба да ПАЗИ ДА НЕ ДИРА ОНЕ ДЕМОНСТРАН-

ТЕ КОЈИ СУ СЕ ИЗМАКЛИ, посматрају и не супротстављају се власти. Но и ту може неко да добије батине — могао је да седи код куће, зар не? То се, дакле, може опростити и схватити као полицијска грешка. АЛИ, КАД СУ ТИ ДЕМОНСТРАНТИ ПРИВЕДЕНИ, онда више нема батина. Чак и кад су ухватили баш оне који су палили кола или ломили излоге, односно каменицама гађали полицију. Против њих ће се покренути кривични или прекршајни поступак, платиће судском одлуком штету — и то је све. Тући их у станици само зато што су демонстрирали, тући пролазнике који немају везе са демонстрацијама, и уопште иживљавати се на људима само зато што су полицајци „љути“ а они „криви“ је забрањено. И то је прекршај и за то се, због злоупотребе власти, одговара.

Мило ми је што то чујем. Дакле, човек је заштићен од сваке врсте малтретирања, било моралне, било физичке патње и тортуре, те се свакад, чак и кад је крив, мора третирати као грађанин и, по закону, иде пред суд. Али, могу ли и пред судом људска права бити повређена, угрожена... Каква су његова права пред судом и како суд према њему треба да се понаша?

Ово сте питање добро поставили. Тачно је да и судови, понекад, могу бити неправични. Но и тај проблем је решен управо кроз одређене гаранције — о људским правима.

Пре свега, рекосмо већ, да је једно од основних права појединца заштита од сваковрсне дискриминације. Шта је, заправо, дискриминација? То је она ситуација када се неко, због расе, националности, вере, порекла, припадности владајућој партији или неприпадности, свеједно, привилегује у односу на остале грађане или се, напротив, лишава одређених права, без обзира што их закон гарантује свим грађанима без разлике. Малочас сам, говорећи о основним

људским правима, истакао да је гарантовање *једнакости пред законом* мера која спречава дискриминацију и заиста је битан елемент нормалног живота, јер ако тога нема човек је препуштен на милост и немилост власти. Та једнакост се стога и сматра једним од основних људских права. У пракси то значи да свако (опозиционар, па и отворени „противник власти“, неко кога у нас често и неодговорно „прозивају“ у медијима и на други начин као „непријатеља“) има право да га закон штити. Другачије речено, ако сте се нашли пред судом било као окривљени у кривичном поступку, било као странка у грађанском или управном спору, па и у спору против државе, мора да вам се суди правично, по закону и јавно, а пред независним и непристрасним судом. И државна администрација, општина и свако тело које врши неку јавну власт мора, као и суд, поступати према грађанину непристрасно и у складу са законом.

Више пута сте поменули „независност и непристрасност“ суда. Шта се тачно под тим мисли?

То значи оно што је речено. Суд мора да суди по закону — наш народ каже „ни по бабу ни по стричевима“. Због те непристрасности Божиња правде се и приказује као особа која има повез преко очију — ово зато да очува непристрасност и не види је ли онај коме се суди леп или ружан, богат или сиромашан, „пријатељ“ или „непријатељ“ власти. Суд не сме да води рачуна о „квалитету“ оптуженог или странке, мора се оглушити о све „интервенције“ у корист или на штету онога коме се суди, те се држати искључиво закона примењујући га ЈЕДНАКО према свима.

Посебно су ствари озбиљне кад је реч о кривичном суђењу. Ту се ради често и о животу, али увек о егзистен-

цији појединца. Осуђен човек је уништен човек, морално пре свега, а што је временска казна дужа он, природно, осуду теже подноси. Нико се, зато, не сме и не може сматрати кривим док се то ПРАВОСНАЖНОМ пресудом не утврди. Проглашавати неког „кривим“ у штампи, на телевизији, називати га лупежом, криминалцем или издајником, забрањено је и скандалозно.

У јавном животу речи убијају жешће од метка. Чућете чак и политичаре како за неког јавно кажу да је лопов и криминалац. Или издајник. То је све забрањено и држава би морала такве ствари да гони. Дакле, човек је прав док се то судски не оповргне и не докаже супротно. Осим тога, ником се не може судити ЗА ДЕЛО КОЈЕ НИЈЕ ИН-КРИМИНИСАНО законом у часу кад је почињено. Закон, дакле, не може важити ретроактивно, а заштита од тог важења „уназад“, односно од ретроактивности је, као што смо видели, једно од основних људских права. Ако суд није независан и непристрасан, ако је корумпиран и примењује двоструки стандард, човек је заиста изгубљен, али и ту — видећемо касније — има лека.

Хтела сам још нешто да вас питам. Рекосте већ како људе некад вређају и оптужују, односно проглашавају „криминалцима“ и „издајницима“, јавно, без пардона. Може ли се то гонити пред судом, приватно, као увреда, клевета или тако некако? Зар и власт није дужна да грађанина штити од таквих напада?

Јесте, дужна је. Наиме, једно од загарантованих права појединца је и заштита онога што се зове „приватност“ а та заштита приватности је један од видова поштовања „моралног интегритета појединца“ што сам раније помињао. Другим речима, нико не сме бити изложен вређању, ни било чијем мешању у приватни живот, у породичне

ствари, на начин који би вређао његову част и углед. Потом, стан и преписка, телефонски разговори и, уопште, све што је везано за свакодневни, приватни живот ужива заштиту. Ово значи да је недопуштено проглашавати човека криминалцем и издајником, као и упасти у нечији стан и вршити претрес, сем ако за то не постоји уредан налог надлежног органа. Не смеју се отворати туђа писма и телеграми нити прислушкивати телефон. Све је то забрањено, јер представља повреду приватности човека и држава мора наћи начина да гарантује заштиту свачијег приватног живота, односно „моралног интегритета“.

Да ли та заштита важи и кад је неко тзв. „непријатељ“?

Знам на шта мислите, иако је тај израз врло неодређен, а ви сте га употребили вероватно зато што се он у нас олако користи, као и „издајник“, „лош Србин“, „анти-Србин“ и шта ја знам како све још.

Пре свега, шта уопште значе сви ти изрази? Ништа, сем неодговорног брбљања и клеветања. Да ли је неко непријатељ народа и државе, то мора да утврди суд. У нашем кривичном закону има више дела под која би се таква особа могла сврстати — издаја, рецимо, или шпијунажа, мењање уставног поретка силом, итд. Према томе, ако неко сматра да особа X спада међу такве типове, он је дужан, ако је заиста патриота, да то пријави надлежној власти, а она ће предузети шта је њена дужност, а не да брбља и клевета.

Код нас, међутим, а под утицајем оних наопаких идеја које су се учврстиле током комунистичког режима, свако ко не мисли као власт или, бар, као већина, олако се и неодговорно проглашава непријатељем. Према корпусу људских права сваком је загарантована слобода мишљења

и савести, као и политичког убеђења, збора и договора, или вероисповести. Дакле, човек може да мисли шта хоће, да се не слаже с политичком власти, да се, чак, залаже (говором, писаном речи или политичким радом) за њено рушење, разуме се демократским путем на изборима; да има своје схватање о националном интересу које одудара од општеприхваћеног, да буде католик или Јеховин сведок или атеиста, и једнако мора бити заштићен као и они који деле општеприхваћена гледишта. Он, дакле, мора бити заштићен у пуном смислу те речи, све докле док не почне проповедати насиље да би другима наметнуо своје мишљење или, још горе по њега, док се не прихвати конкретно насилних средстава да свој циљ оствари.

Али, дозволите, власт, односно партија на власти, ваљда има право да оне који јавно делују против ње некако онемогући.

Сигурно да има, али ПОЛИТИЧКИМ СРЕДСТВИМА, баш онако како се, рецимо, опозиција бори против власти. На пример, ако је неко судија, тужилац, директор велике друштвене фирме, професор, или, уопште, врши какву јавну службу, партија на власти га не сме избацити из службе само зато што он критикује власт или припада опозиционој партији. Ово стога што је једно од права појединца да под једнаким условима ступа у јавну службу у својој земљи, и учествује у њеној управи било непосредно, било преко својих изабраних представника. Наиме, ако особа у питању професионално одговара месту на коме је, или се пријавила за такво место, ако је квалификована и свој посао ради добро и поштено, не можете је зато што је тзв. „непријатељ“ лишити службе. Власт такву особу, разуме се, неће узети за министра или је поставити на какву политичку функцију, али је не сме спречавати да

ради свој посао у јавној служби, само зато што је члан или симпатизер опозиционе партије. Исто тако, не сме је силити да приступи њеној партији условљавајући опстанак у служби тим чланством — то је такође супротно људским правима.

До сада смо говорили о правима која се односе на заштиту личности појединца, но питам се, да ли та права човека штите и имовину?

Сасвим тачно. Систем људских права штити имовину. Право је појединца да поседује имовину, сам, или у заједници с другим људима. Имовина је неприкосновена и не може се ником самовољно одузети.

Значи, национализација, конфискација или експропријација су недопуштени акти?

Зависи, када и под којим околностима. Конфискација је, рецимо, допустива уколико то предвиђају закони земље, а пред судом се докаже да је неко до имовине дошао непоштено, односно кривичном радњом. Но то мора да се докаже пред судом и да се донесе правоснажна пресуда. Национализација је такође могућа, уколико парламент донесе закон да се, рецимо, цела једна индустријска грана национализује. Али, то се не може власницима одузети, већ им ваља исплатити накнаду у висини цене коју би добили на тржишту да своју имовину продају. И то не било колику накнаду, већ би она највиша морала бити исплаћена. Експропријација је такође могућа, али опет уз правичну накнаду. На пример, ако преко нечије земље прелази пут или железничка пруга, та се земља може експроприсати у општем интересу. Но сви ти облици отуђења својине морају бити прецизно регулисани законом, а појединац обештећен.

Значи, оно што се код нас радило после рата, те разне „национализације“ и „експропријације“, то је било незаконито?

Генерално узев ваш је закључак тачан. Наиме, она претходна, комунистичка власт је доносила законе у том смислу, па је законска форма била задовољена. Али и закон може бити неправичан и мимо светских и цивилизацијских стандарда, а ти су закони били такви и они свакако нису били у складу с оним што се у свету сматра правом. Диктатура може доносити какве хоће законе, они јесу „позитивно право“, али могу заправо легализовати неправу. Рецимо, нацистичка Немачка је донела тзв. „Нирнбершке законе“ којима је на расној основи не само потпуно обесправила Јевреје, већ су ти прописи послужили и као основ за њихово физичко уништавање. Кад је реч о законима којима је људима код нас одузета поштено стечена имовина, ова држава, која се званично одрекла тоталитаризма па, начелно, и тих закона, морала би данас обештетити наследнике. Било исплатом правичне накнаде било враћањем имовине. То свакако не би било једноставно, али није ни немогуће. Али, бојим се, од свега тога неће бити ништа. Чак и тамо где је то било једноставно, ова држава — прецизније данашња власт, омогућила је продају станова национализованих педесетих година данашњим станарима који су се у њима затекли, упркос чињеници што је било живих власника, односно њихових законских наследника. У време инфлације 1993. године људи су те станове куповали за пар стотина марака, иако они вреде стотињак и више хиљада. Такав и слични поступци су очигледно супротни људским правима, но тешко да ће се ту још нешто моћи учинити да се неправу отклони. Али битно је да људи ипак знају да такве ствари данас више не би могле да се раде.

Често читам у новинама како се људи пате око држављанства (уколико нису рођени Срби и то овде, у Србији, односно уопште на територији СРЈ) и зато не могу да реше бројна животића питања. Обухватају ли људска права и право на држављанство?

Сасвим тачно — чл. 15. Универзалне декларације о људским правима констатује да је право на држављанство једно од људских права као и да нико самовољно не може бити лишен држављанства. Помињући малочас ову Декларацију заборавио сам да поменем једну врло значајну ствар: она је усвојена 1948. као резолуција Генералне скупштине, а резолуције су препоруке и не сматрају се обавезним за државе. Међутим, током протеклих педесет година схватања су у погледу правне вредности Универзалне декларације еволуирала. Наиме, данас преовлађује схватање, управо због значаја који се данас придаје људским правима, да је Декларација извор права и, као таква, обавезујућа за државе. Није, дакле, више спорно да је право на држављанство једно од људских права. А тачно је, као што сте рекли, да људи у нашој земљи имају великих проблема око држављанства. Не сви већ они које сте поменули.

Па у чему је проблем?

У нашим прописима, али, рекао бих, и у одређеној политици наших власти. Најпре, као што свакако знате, у бившој СФРЈ су постојала два држављанства — републичко и оно савезно. До распада заједничке државе већина грађана није ни знала да ли има републичко држављанство ове или оне републике, пошто је то у пракси било безначајно. Оно је, међутим, постало животно важно кад се Југославија распала, пре свега због великог броја избеглица које су из других република дошле у СРЈ, али и за нека лица која деценијама живе у Србији, али су имали

несрећу да су их родитељи, својевремено, пријавили као држављане република које нису више у СРЈ, јер је сад наједном некадање „републичко држављанство“ постало одлучујући фактор за добијање држављанства СРЈ. А без држављанства не можете ни да добијете пасош, ни да се запослите у државној служби и, укратко, имате читав низ проблема.

Што се самих законских прописа тиче, од самог настанка СРЈ дошло је до једне аномалије на том плану. Наиме, све негде до почетка 1997. када је донет нови савезни закон о држављанству, важио је претходни савезни закон СФРЈ у овој материји и то читавих пет година. По некаквој елементарној правној логици, а утолико пре што СРЈ полаже право на тзв. „континуитет“ у односу на СФРЈ, требало је, а то би било и правично, да свако ко има доказа да је пре 1992. био држављанин СФРЈ добије и наше држављанство тако рећи аутоматски или бар без већих тешкоћа. У пракси се међутим догађало да држава даје држављанство коме хоће, а, опет, ускраћује коме неће, па је ту владао приличан неред а прича се, не знам да ли је тачно, да је било и доста корупције.

Почетком 1997. усвојен је нови закон о држављанству, мислим да је Савезно министарство унутрашњих послова надлежно за његову примену, ред је сада још већи, а негде сам читао да тренутно има чак око 300.000 захтева за регулисање питања држављанства. Већ сам тај број, ако је тачан, указује да проблема има и они су, претпостављам, последица политике која је у тој области очигледно рестриktivна. Ранији држављани СР Србије и Црне Горе немају никаквих проблема, но закон поставља доста услова кад је реч о онима који су имали републичка држављанства осталих ранијих република СФРЈ. Има ли у тој

политици какве дискриминације по верској или националној основи тешко је рећи, али знам да и Срби „из прека“ имају тешкоћа да добију наше држављанство. Но, ако је то нека утеха, изгледа да није боља ситуација ни у другим бившим републикама, сада независним државама. Изгледа да су најбоља решења усвојена у Словенији, па у Македонији, у БиХ је ствар доста нејасна, но изгледа да је у Хрватској ситуација најгора.

Да напоменем да би било правично да сви бивши држављани СФРЈ у којој год се држави налазили добију ново држављанство без већих тешкоћа, али то очигледно није тако. Ипак, нада постоји. Наиме, то би питање за цео бивши југословенски простор требало да се реши у оквиру преговора о сукцесији СФРЈ. Ако се договор међу „наследницима“ оствари, тада ће се о томе закључити неки међународни уговор, а све ће државе-сукцесори, па и СРЈ, морати да прилагоде своје законе уговорним одредбама.

Да Вас још нешто упитам, а ово питање је, у извесном смислу, и „лично“: раније сте поменули да су и групе људи, које се одређују према одређеној карактеристици заједничкој читавој групи, посебно заштићене, а међу њима и жене. О каквим је то „женским“ правима реч?

Не бих реч *женска права* или *права жена* стављао под наводнике, а ово стога што та посебна права жена као угрожене групе заиста постоје. Установљена су зато што су у бројним друштвима и то вековима жене биле, и остале, дискриминисане. Као и код других посебно заштићених група које сам раније поменуо та посебна права су установљена да би се свака дискриминација елиминисала и обезбедила равноправност свим људским бићима. Јер, коначно, основна је сврха читаве институције људских права, схваћене као замисао и концепт, да се свим људским би-

ћима без обзира на расу, веру, националност или било који други критеријум, па и пол, обезбеди пуна једнакост и равноправност у уживању тих права.

Већ 1946. Економски и социјални савет УН је установио посебан комитет који је требало да проучи положај жене у свету и предложи Савету мере да се тај положај побољша. Током протеклих педесет и две године усвојене су бројне резолуције и други документи, па и вишестране конвенције, у УН али и на регионалном нивоу, са циљем да се положај жене поправи и изједначи с положајем, правним и стварним, мушкарца. Списак тих докумената је врло велики па бих издвојио само две вишестране конвенције — Конвенцију о политичким правима жена (1952) и Конвенцију о уклањању свих облика дискриминације жена (1979). Прва је доста кратак документ којим се утврђује активно и пасивно бирачко право жена, са циљем да се на том пољу изједначе у потпуности с мушкарцима. Други је знатно опширнији, обухвата неких тридесет чланова, а предвиђа и један посебан комитет, као надзорни орган, коме су државе, уговорне стране конвенције, дужне да периодично подносе извештаје о положају жене у њиховој земљи, с тим што је Комитет овлашћен да државама упућује препоруке како би се положај жене поправио и конвенција што потпуније примењивала. Члан 1. прецизира да се израз „дискриминација жена“ односи на „... свако разликовање, искључивање или ограничење засновано на полу, а чије су последице или циљ да се доведе у питање или онемогући признавање, уживање или фактичка примена права жена, без обзира на њихов породични статус удате или ван брака, а на основу једнакости између мушкарца и жене, основних људских права и слобода на политичком, економском, социјалном, културном плану, у области примене грађанских и других права, као и у било

којој другој области." Дефиниција је мало рогобатна, а то је стога што се њоме желело да се обухвате заиста све области друштвеног живота у којима жена може да буде дискриминисана. Осталим члановима се прецизира ова дефиниција, указује на могуће начине дискриминације, као и на начине да се они — а то је обавеза уговорних страна — отклоне и елиминишу. Обе конвенције су добро и прецизно сачињене, а — бар кад је реч о уговорним странама — много се учинило да се преузете обавезе стварно и примењују. Невоља је, међутим, што те конвенције обавезују само уговорне стране, а не и све државе света.

Иако се, захваљујући тим и другим правилима међународног права, у свету заиста доста учинило на побољшању друштвеног положаја жене, и даље, разуме се, има земаља где су жене — пре свега због јаког традиционалног наслеђа — изложене сваковрсној дискриминацији.

Још једно питање на крају: да ли само држава може да крши људска права или то могу и појединци, па и одређене групе које нису држава? Наиме, ви сте до сада увек, ако сам добро схватила, помињали државу као „кршитеља“ људских права, а мени изгледа да то могу и други субјекти.

О, да. У праву сте. Кад муж, рецимо, изударе жену, послодавац уведе неке своје „критеријуме“ па неће да запошљава људе ове или оне вере, нације или боје коже, кад група људи једне вере прогони или спречава исповедање онима који су неке друге религије, све су то повреде људских права. Навео сам насумице само неке примере, али има и других и немогуће их је све овде набројати. Заиста, „недржавних кршитеља“ људских права, обичних људи, па и институција, има у сваком друштву. Знате, свет који нас окружује пун је предрасуда разне врсте, мржње према „онима другима“, па и глупости, и то је доста тешко

искоренити. Да би се спречила та врста повреде људских права која се, најчешће, огледа у сваковрсној дискриминацији, потребна је енергична акција разумних чланова друштва, појединаца и разних, пре свега невладиних, организација с једне стране, а с друге помоћ и акција државе. Људи такве случајеве, чак и ако нису лично погођени, треба да раскринкавају, али и пријављују надлежном државном органу, а он ће — примењујући закон и испуњавајући међународне обавезе државе — предузети мере против тих „недржавних кршитеља" и на одговарајући начин заштитити појединца.

КАКО СЕ БОРИТИ ЗА ОСТВАРИВАЊЕ ЉУДСКИХ ПРАВА?

Заиста, објаснили сте ми шта, суштински, представљају људска права, која им је садржина и каква је природа обавеза држава да поштују та права, али још увек не знам како се конкретно борити за остваривање тих права?

Борба за остваривање људских права је дуготрајан посао, а да би се он обавио потребни су УПОРНОСТ, ОДЛУЧНОСТ и ЗНАЊЕ. Наш свет има две мане, које ту борбу отежавају: ми, с једне стране, нисмо упорни, код првих неуспеха се обесхрабримо и „дижемо руке“, а, с друге стране, лако се љутимо, преки смо, па ако нам власт нешто не учини по вољи, одмах смо спремни да је оптужимо и нагрдимо као кршиоца „наших права“. Истовремено, опет, код нашег човека постоји и неки, вековни, рекао бих, „страх од власти“. Ми по правилу поштујемо власт и ауторитет власти, па смо спремни да трпимо неправду, оцењујући да је то опортунистичко „качити се“ са властима. Укратко, та борба неће бити ни лака ни једноставна.

Слажем се с вама у свим тим оценама. Па ипак, шта нама ваља чинити?

Пре свега, ваља се ослободити тог „страха од власти“. Сигурно да се њен ауторитет мора поштовати, али морамо схватити да та власт постоји ЗБОГ НАС, да она живи НА НАШ РАЧУН, јер је ми плаћамо кроз порезе и друге дажбине, да она, дакле, МОРА ДА СЛУЖИ НАМА, А

НЕ МИ ЊОЈ. Осим тога — када је реч о нанесеном неправу — треба увек имати у виду да полицајац или неки чиновник често поступа обесно и дрско, самовољно, да хоће да злоупотреби своја права и положај, и да његови претпостављени, дакле „виша власт“ НЕЋЕ УВЕК стати иза њега и заштитити га кад то неправу почини. Почнемо ли тако да размишљамо остварена је прва етапа успешне борбе за људска права. Друга претпоставка је знање.

Наиме, човек МОРА ТАЧНО ДА ЗНА КОЈА СУ ЊЕГОВА ПРАВА да би се борио за њихову реализацију. Прочитајте пажљиво Универзалну декларацију која је овде приложена, али нађите и Устав СРЈ и онај Србије, односно Црне Горе, и све то добро проучите, па ћете видети не само која су ваша права, већ и како стоји с дужностима власти да та ваша права поштује и штити. А у неком конкретном случају, кад неко своје право тражите или мислите да је повређено, распитајте се најпре тачно о садржини тог свог права и о надлежностима оних органа којима желите да се обратите. Ту вам не треба адвокат — свако има пријатеља или познаника правника, па питајте њега, односно обратите се нашим организацијама за заштиту људских права.

У реду. Али знате какви су наши чиновници, осорни, несусретљиви, дрски, „на састанку“, „на паузи“, „сутра“, човеку се збиља смучи од свега тога. Како да се с њима носим?

Само упорношћу. И писмено. Кад наиђете на такву ситуацију, не жестите се, не вичете, не будите неучтиви, већ упорно захтевајте да вас саслушају и одговоре на ваш захтев. Суочени с упорним безобразлуком или одбијањем, тражите шефа, идите код њега и жалите се. Зависно од

случаја, свој захтев поднесите писмено, прецизно и образложено. Запамтите да је орган дужан да на сваки ваш захтев одговори актом, решењем или другим папиром, да ваш захтев прихвати или одбаци, а у сваком случају на сваку такву одлуку у првом степену имате право жалбе вишим властима или, зависно од ситуације редовном суду.

А ако и све то остане без успеха, шта онда?

Тачно, и то се може десити. Тада ваља свој случај изнети у јавност. Јер, борба за људска права је колико индивидуална, толико и колективна. И треба увек запамтити да је, можда, колективна, заједничка акција основ борбе за људска права. И зато, још један савет: кад су нечија права повређена, неког кога ви и не познајете, а ви сте оценили да је жртва у праву, немојте себи рећи да се то вас не тиче. Тиче вас се и те како. Ако нека неваљана организација која се бори за људска права предузима неку акцију и позива грађане да се прикључе, прикључите се. Пре свега зато што се то, исто или слично, може сутра вама догодити. Или неком вама драгом и блиском. **ЗАТО ЈЕ КОЛЕКТИВНА АКЦИЈА ИЗУЗЕТНО ВАЖНА**, јер само заједнички можемо власт натерати да одустане од самоволе.

Но, за сада још увек говоримо о ономе што бих назвао, „обично“ свакодневно кршење права човека. А то су они случајеви кад вам је, рецимо, наплаћено нешто што не дугујете; не дају вам стан на који имате право; самовољно вас без разлога отпуштају из службе; или било који од оних честих случајева самовоље којима смо, као грађани, изложени. Нека вам то не изгледа као каква „ситница“, јер није. Посебно за појединца то може да буде животно питање. Осим тога, неваљане организације за заштиту људских права у нас и у свету не постоје зато да штите

неке познате личности. Напротив, оне постоје пре свега због вас, због обичног човека и заштите његових права, а никако због неке „политике“ или зато да се властима „напакости“. Но нико не може да вам помогне, ако не зна за ваш случај. Дакле, ако сви ваши напори да истерате правду остају безуспешни обратите се некој од тих организација и они ће ваш случај изнети у јавност, покренути ту јавност и можда ће то утицати на власти, а ви остварити ваше право.

А шта кад је човек жртва оних повреда које пису „обичне“, дакле, кад су „драстичне“ — као неосновано хапшење или претрес стана, без налога; премлаћивање у затвору; лажна оптужба — шта онда? Како ту да се човек понаша?

У таквој ситуацији, ту се треба заиста борити. Али како? Као прво, ако вам је полиција, на пример, упала у стан, или вас хапси без налога, протестујте, зовите комшије, укратко учините све ту, на лицу места, да се ствар разгласи. Протестујте, супротстављајте се одлучно, али пристојно. Викање уз врећање, псовање, а посебно физички напад може само да вам шкоди — они су јачи, и једва чекају да их ви иападнете или вређате, а онда ће вам још и напаковати нешто. Не, ви једноставно констатујте да немају налог за претрес или хапшење, а ако га имају или вам потурају неке папире, легитимације, то све хладнокрвно погледајте, запамтите, а још боље, ако може, запишите. Запишите и имена оних који су потписали те папире, имена оних који вас хапсе, тако да знате с ким, појединачно, и с којим органом имате посла. Касније, ако те податке немате биће вам теже да се жалите. Основно је да се не уплашите, да не паничите и да им покажете да се покоравате сили, али и да знате своја права. И да знате да они та права крше.

Али, њих то посебно може да нервира. Зар није боље ћутати и трпети, па кад се то заврши, жалити се?

Није. Она народна како, тобоже, „покорну главу сабља не сече“ овде не важи. Наиме, врло се ретко догађа да упаде у стан или произвољна хапшења, малтретирање и тортuru у затвору, и све такве ствари, полицајци чине на своју руку. Има тога, али је то ретко. Правило је да се такве ствари чине намерно зато што ви неком лично, или политички сметате, а власт нема за шта да се ухвати законски, па онда прибегава неправу да би вас заплашила или било шта од вас изнудила. Напротив, кад је човек заиста нешто крив, тада су обично сви налози и папири у реду, све је по закону, па је и полиција коректна. Такве невоље сналазе човека управо онда кад је законски невин.

А у полицији обавезно тражите да вам тачно кажу за шта вас терете, прецизно и јасно одговарајте на питања, питајте иследника за име и сваки поступак који сматрате некоректним или насилничким ту, одмах, жигошите — кажите им у лице да нису у праву, већ да врше прекршај. Без налога истражног судије не смеју вас држати у затвору дуже од три дана, па ако тај рок прође тражите да вас или пусте или изведу пред истражног судију.

Ако вас туку и муче, ту, разуме се, не можете ништа, али не допустите да вас слома — кажите им да ћете се, кад вас једном пусте, жалити до Господа Бога и цео свет ћете обавестити о томе шта вам се десило. И ту је не-обично важно запамтити имена мучитеља, да би се против њих лично касније жалили. И још нешто — не попуштајте под претњама вама или вашој породици и не склапајте никакве „споразуме“ с њима у стилу: „Шта је било, било, сад кући и да ниси писнуо. Иначе, други пут жив нећеш изаћи“. Ово стога што, знајте, ви сте у њиховој власти:

урадиће с вама оно што су наумили, и то не зависи од вашег понашања, а претње су углавном ту не да се спроводе у живот, већ да вас заплаше. Значи, не дајте се застрашити, јер они то управо и хоће. А ако се ичега полиција боји то је управо обавештавање јавности о неправу које је нането појединцу. То је ваш једини адут и ако од почетка стекну убеђење да ћете све разгласити и да се нећете уплашити, да их се не бојите, само ће тада, можда, бити блажи с вама. Обрнуто, никако.

Добро, а кад сам се поново нашла на слободи или је то неправо престало, шта ћу онда?

На један од описаних начина обавестите јавност о свему што вам се десило, преко поменутих организација пре свега, али и путем медија у које имате поверења. Ту будите врло прецизни у описивању онога што вам се десило — немојте ништа измишљати или лагати, не би ли „напакостили“ властима, већ говорите истину. Што ваш случај постане познатији јавности, то сте безбеднији и мања је вероватноћа да ћете поново бити жртва каквог насиља или неправда.

Други вид деловања је одговарајућа тужба суду. Наиме, ако су вас противзаконито ухапсили, тукли и малтретирали у затвору, имате право да од државе тражите одштету. Но исто тако, људи који су вам то радили крше закон и морају бити позвани на одговорност, па можда и кривичну, па и против њих треба поднети тужбу. За све то вам треба адвокат, то не можете урадити сами.

А шта ако не будем пуштена, већ ми „напакују“ неку оптужбу пред судом?

И ту се треба борити. Заборавио сам малочас да кажем да на још једну ствар, док сте у рукама полиције,

морате пазити шта потписујете. Код сваког саслушавања мора се водити записник, а у њему треба да буде верно садржан ваш исказ. Иследник обично диктира шта сте рекли, а ви, на крају сваког саслушања, потписујете записник. Пажљиво прочитајте свој исказ и, ако треба, тражите исправку и не потписујте све док се ваша исправка или допуна не унесе и то тачно онако како сте рекли. Потом, потписујте сваку страну записника (да вам што не би подметнули) и држите се увек, па и пред судом, онога што сте рекли. А што се самог суђења тиче, ту морате имати адвоката, у њега треба да имате пуно поверење, и понашајте се онако како вам он саветује. Сваки случај је посебан, свака оптужба специфична, па ту не вреди говорити напамет.

Мислим да сте углавном задовољили моју радозналост и да сад, заиста, знам више о људским правима. Али да вас питам још нешто — крше ли се, код нас, много, често и драстично, људска права?

Ту није лако дати одговор. Зависи од делова земље, и од жртава насиља. Изгледа да се много више крше права припадника мањина, него већинског народа. Ипак, може се рећи да овде не влада некакав стаљинизам и масовни тероризам над појединцем, дакле није реч о појавама које имају масовни карактер. Али ово још увек није правна држава и такве се ствари догађају. А не би смеле да се догађају, јер догод се догађају, значи да поштовање људских права није на одговарајућој висини. Уосталом, зато смо, заједно, и направили ову „Почетницу“. Баш зато да се ниво поштовања тих права подигне, да постанемо истински правна држава у којој ће се човек, појединац и његова права у пуној мери поштовати.